

Anmeldelser og oversigter

KYSTFOLK

Publikationer fra Fiskeri- og søfartsmuseets arbejdsmark.

P. Chr. Dahl: Strandinger og strandingsgods. Livet på Gml. Bjerregård I 1796-1923 (Fiskeri- og Søfartsmuseets årsskrift 1973) 144 s. ill. Kr. 39,50.

Langlidreng bliver fisker. Claus Sørensens erindringer I 1888-1910. Ved A. Hjorth Rasmussen. Esbjerg 1973. 123 s. ill. Kr. 21,50.

Fisker går i land. Claus Sørensens erindringer II 1910-1930. Ved A. Hjorth Rasmussen. Esbjerg 1974. 116 s. ill. Kr. 27,50.

A. Hjorth Rasmussen: Søndagsbådene. Skibsforsikringsforeningen »Union« 1924-74. Esbjerg 1974. 75 s. ill. (Trykt i 600 nummererede eksemplarer. Ikke i boghandelen). –

A. Hjorth Rasmussen: Skudefart og Limfjordshandel. En oversigt. Esbjerg og Thisted 1974. 48 s. ill. Kr. 19,50.

Andreas Møller: Både og bådfolk i marsken. Esbjerg 1973. 150 s. ill. Kr. 39,50.

Det unge Fiskeri- og søfartsmuseum i Esbjerg kan ikke siges at høre til de stille i landet. Utrætteligt er man på færde med udstillinger og publikationer for at formidle materiale og resultater til interesserede. Et par af Alan Hjorth Rasmussens bøger blev anmeldt i »Folk og Kultur«s første årgang, og her blev opmærksomheden også henledt på H. Meezenburgs lille spændende kulturgeografiske tidsskrift »Bygd«, som – skønt det i stor udstrækning køres som et »one man show« – stadig lever i bedste velgående. På det sidste er strømmen af publikationer nærmest steget til en syndflod. Her skal 6 af dem omtales; de er alle udsendt sidste år eller i år (1973 og 1974), og tilsammen tegner de et levende billede af mennesker og kultur langs den jyske vestkyst, som er museets fornemste arbejdsområde.

Den lange, smalle tange, Holmsland klit, som skiller Ringkøbing fjord fra Vesterhavet, er under bølgers og strøms indvirken vokset frem nordfra og har århundrede for århundrede strakt sin finger stadig længere mod syd. I 1500-årene var tangen »fægang og fælling« for bønderne på øen Holmsland, men allerede da var nybyggere begyndt at bosætte sig ude bag klitterne. Mulighederne for agerbrug var ikke store, men der var føde at finde for både køer og får, og først og fremmest havde man de ressourcer, som fjorden på den ene side og havet på den anden frembød. Klittens beboere blev i egentligste forstand »kystbønder«, for hvem de maritime sysler var hovedsagen.

I takt med klittangens vækst bredte bebyggelsen sig mod syd, og i 1796 byggedes som den yderste forpost gården »Gl. Bjerregård«. Den har siden da været i samme families eje, og nu har gårdens næstsidste ejer, P. Chr. Dahl, skrevet gårdens dramatiske historie og fortalt erindringer om den barske tilværelse som nærmeste nabo til Vesterhavet. Bogen, som spænder over tidsrummet fra 1796 til 1923, er udsendt som årsskrift fra Fiskeri- og søfartsmuseet for 1973; anden del af Dahls erindringer ventes udsendt som årsskrift for 1974. Den foreliggende del har meget naturligt fået titlen »Strandinger og strandingsgods«, for Gl. Bjerregårds ejere var gennem generationer strandfogeder og knyttet til redningsvæsenet. Historier om dramatiske forlis og desperat kamp for at redde menneskeliv dominerer bogens indhold, men man hører dog også lidt om de andre aktiviteter i forbindelse med landbrug og fiskeri, som udgjorde en del af den daglige tilværelse på gården. Der er dog ingen tvivl om, at bogen ville have været af større værdi, hvis den havde givet et mere alsidigt og detaljeret billede af livet på en vestjysk strandfogedgård.

Beboerne på Holmslands klit, navnlig de talrige husmænd, hørte til kystens dyg-

tigste fiskere, og de kom da også til at spille en hovedrolle i det opsving, fiskeriet tog fra slutningen af forrige århundrede. Klittens fiskere havde domineret i det omfattende fiskeri ved Nymindegab i sidste halvdel af århundredet, og folk herfra kom til at danne grundstammen i Esbjergs fiskerbefolkning. En af byens forgrundsskikkelser, Claus Sørensen, hvis erindringer nu er befordret i trykken af Alan Hjorth Rasmussen, hører til de mange, som har deres rod på Holmslands klit, men hans familie tog dog ikke den lige vej fra klitten til Esbjerg. Hans far bosatte sig på den lille ø Langli ud for Hjerting, og i første del af Claus Sørensens erindringer får man et meget levende billede af familiens tilværelse, præget som den stadig var af kystbondens traditionelle livsmønster. Faderens interesser var ligeligt fordelt mellem søen og jorden, og husholdningen var baseret på en meget alsidig udnyttelse af kystens ressourcer. Der var 10 børn, og det betød, at familien, efterhånden som de voksede til, blev selvforsynende også med arbejdskraft. I den vestjyske kystbondes gamle erhvervsmønster indgår, at de unge fiskere tog sommertjeneste ved landbruget i Sønderjylland, og i 1904 fulgte Claus Sørensen som en af de sidste denne regel.

Endnu i 90'erne var der flere fiskerbåde her i bugten ved Hjerting end i Esbjerg, men fiskeriets fremtid lå i den nye havneby, også for sønnerne fra Langligården. 2. del af Claus Sørensens erindringer skildrer hans manddomstid i Esbjerg og hans mange aktiviteter først som fiskeskipper og siden som kutterreder. Han er med som foregangsmand næsten overalt, hvor der foregår noget, og man får på den måde et værdifuldt indblik i den tekniske og økonomiske udvikling inden for fiskeriet. Der eksperimenteres med nye båd- og redskabstyper, ny konserveringsteknik og andre afsætningsformer, og der søges efter nye fangstpladser navnlig i Nordatlanten. Der er imidlertid ikke så meget dagligdag som i den første del af erindringerne; man får ikke noget dybere indblik i fiskermiljøet i den hastigt voksende havneby.

Det gør man egentlig i højere grad i en lille bog med den ejendommelige titel

»Søndagsbådene«, som er udgivet af skibsforsikringsforeningen »Union« i anledning af 50-års jubilæet den 2. februar 1974. Sådanne jubilæumsskrifter har sjældent krav på større interesse uden for medlemskredsen, men det gælder ikke det foreliggende, og det er derfor beklageligt, at det ikke er i handelen. Skriftet belyser det vigtige kulturskæl, som i mellemkrigstiden delte Esbjergs fiskerbefolkning op i to lejre: De troende og de vantrø. Byen havde på den tid faktisk to fiskerflåder. Den ene, hvis medlemmer tilhørte Indre Mission og for en stor del stammede fra Holmslands klit, skilte sig først og fremmest ud fra de andre derved, at de ikke ville fiske eller lande fisk på en søndag. En rigtig »søndagsbåd« lå stille for at holde hviledag, ligemeget hvor den befandt sig. Den nye skibsforsikringsforening, som disse folk stiftede i 1924, gjorde det da også til en betingelse for optagelse, at man ville afholde sig fra søndagsfiskeri. De indremissionske fiskere tog også andre selvstændige initiativer, således oprettelsen af indkøbsforeningen »Godthåb« i 1919. Den blev – med Hjorth Rasmussens ord – »nok – Esbjergs første selvbetjeningsforretning. Medlemmerne havde hver en nøgle til skuret. Hvad de tog med sig, noterede de på en blok, inden de forlod forretningen«. Det intensiverede fiskeri i tiden efter 2. verdenskrig gjorde det imidlertid vanskeligt for en driftig fiskeskipper at overholde det totale forbud mod søndagsfiskeri. »Søndagsparagrafen« kom til debat, men først i 1967 – efter at foreningens eksistens havde været truet af betydelige udmeldelser – blev den strøget. Søndagsfiskeri eller ej var fra nu af et samvittighedsspørgsmål for den enkelte fisker.

Den jyske vestkyst bød på andre eksistensmuligheder end fiskeri og bjærgarbejde ved strandinger. Også fragtfart og søhandel har i perioder spillet en ikke ringe rolle for dele af kystbefolkningen. Mest markant – og også flittigst omtalt i litteraturen – er den skudehandel på Norge, som gennem århundreder blev drevet fra den åbne kyst i Vendsyssel og Thy. I anledning af en udstilling på Thisted museum har Hjorth Rasmussen skrevet en kortfattet oversigt over den thy-

landske skudefart og belyst den med et væld af billeder, kort og diagrammer. En af forudsætningerne for denne handel var det faktum, at Limfjorden var afskåret fra Vesterhavet af Aggertangen og dertil vanskelig at besejle østfra, da grundene ved Løgstør kun lod sig forcere med små, fladbundede fartøjer. Det kunne derfor betale sig at lade eksporten til Norge af korn og andre landbrugsprodukter fra Thy og importen af tømmer og andre nødvendighedsartikler foregå fra den åbne vestkyst, trods de vanskeligheder, som var forbundet med ind- og udskibningen her.

Ved en stormflod i 1825 slog havet imidlertid hul på den smalle Aggertange og åbnede derved påny Limfjorden mod vest. Da skibene en halv snes år senere kunne begynde at benytte den nye udsejling til Nordsøen, betød det en revolution for skibsfart og handel i de vestlige Limfjordsegne. Den traditionelle skudefart sygnede hen, mens skibsfarten blomstrede op ved købstæder og ladepladser i fjorden. Navnlig fik Thistedts handel et vældigt opsving, men det er karakteristisk, at den i stor udstrækning er funderet på den maritime ekspertise, som fandtes hos de folk, der havde været aktive i skudefarten. Ikke blot rekrutteredes søfolkene til byens skibe fra de sogne, hvor sandskuderne havde været hjemmehørende, men også de købmænd, som førte an i den nye udvikling – f. eks. P. Chr. Nordentoft og hans sønner – var udgået fra de gamle skudehandlerslægter.

Som titlen »Skudefart og Limfjordshandel« viser, nøjes bogen ikke med at skildre den gamle skudefart på Norge, men den søger også at opridse hovedtrækkene af den udvikling, som satte ind efter 1825. Mens første del af bogens emne som nævnt har været genstand for ret omfattende studier og skildringer, så er den anden side, Limfjordshandelen, mere sparsomt behandlet. Der er dog mere at hente, end det fremgår af bogens litteraturliste. Således mangler Finn H. Lauridsens vigtige afhandling i Erhvervshistorisk Årbog 1952.

Med Andreas Møllers »Både og bådfolk i marsken« springer vi til den modsatte ende af museets vestjyske arbejds-

mark. Bogen om den særprægede erhvervskultur, som fandtes i en lille gruppe landsbyer med Rudbøl og Aventoft som de vigtigste, er ikke blevet nogen helt vellykket monografi. Den har snarere karakter af en materialesamling, nødtørfigt ordnet og fremlagt, stort og småt mellem hinanden. Men hvilket fascinerende materiale er det ikke, man her præsenteres for! Rudbøllingerne og Aven-tofterne er pædagogiske ønskeeksempler på, hvorledes grupper af mennesker kan udnytte en speciel naturressource i et område i nært samspil med områdets øvrige grupper.

De gamle digebyggere i marskegnene havde et dobbelt problem at kæmpe med: på den ene side skulle de dæmme op for havvandet, og på den anden side skulle de slippe af med de mængder af ferskvand, som åerne førte ud mod havet. Først den nyeste tids avancerede afvandingsteknik har løst dette problem på tilfredsstillende måde. Bag de ældre, inddigede koge var der ofte store lavninger opfyldt af rørsumpe og søer. Dette var bl. a. tilfældet i Tøndermarskens bagland langs Vidåen, og det er disse søer og det system af vandløb og kanaler, som forbandt dem, der er blevet gjort til genstand for intensiv udnyttelse af de nævnte landsbyers beboere. Forudsætningen for disse aktiviteter var marskbåden, et særpræget fartøj, som har været udgangspunktet for den præsenterede undersøgelse, og som da også gøres til genstand for indgående beskrivelse i bogen. Det er en lang, smal båd, lidt bredere fortil end bagtil, med flad bund. Den er forsynet med sejl, men da det ofte er umuligt at bruge sejlet, er den mest almindelige fremdrivningsmåde at stage båden ved hjælp af en lang stige med en klo i den nederste ende. Bådene, som fandtes i forskellige variationer, brugtes til fiskeri og til transport af mange forskellige ting. Marskens veje var ofte ufarbare, og søernes og kanalernes vandveje fik derfor stor betydning for kommunikationen, og det forstod navnlig rudbøllingerne at udnytte. Disse amfibiefolk, som ofte havde båden liggende lige uden for døren, havde fragtsejlads som en hovednæringsvej. Men ved siden heraf havde de en række andre sysler, som

alle var baseret på udnyttelsen af de nævnte naturressourcer: »De forskellige erhvervs sæsoner opdelte rudbøllinger-nes år i en fast rytme. Om vinteren skar de tagrør, hvorefter de om foråret fiskede ål i 1½ måned. I maj arbejdede de ved »æ hoved« – ved Højer Sluse, en del af sommeren gik med at bjerge hø i Guds-kogen og sejle det hjem. Om efteråret drev de stort ålefiskeri, som varede til rørbjærgningen påny begyndte. Fragtsej-ladsen fandt sted ind imellem udøvelsen af de øvrige erhverv.« (s. 11-12) Aventof-terne var først og fremmest fiskere, men dyrkede og solgte også kartofler. De havde desuden udviklet en særlig nær-ingsvej: måttefremstilling af tørrede sø-kogleaks samt båndsnoning af andre sumpplanter.

Den særprægede erhvervskultur, som Andreas Møller har beskrevet udførligt i sin bog, er nu en saga blott. Grænse-dragningen ved genforeningen i 1920 kom ikke blot til at gå midt gennem gaden i Rudbøl, men delte også de vande, der udnyttedes, i en tysk og en dansk del. Det gav problemer, men de var dog ikke større, end at de lod sig løse ved for-handlinger. Langt mere skæbnsvangre blev de store afvandingsarbejder i årene omkring 1930, som simpelthen fjernede de naturressourcer, som beboerne i de små landsbyer gennem århundreder hav-de baseret deres eksistens på.

Bjarne Stoklund.

Dansk Folkemindesamlings Publikationer

Under ovenstående fællesbetegnelse har Dansk Folkemindesamling siden 1972 udsendt en lang række »stencilerede pu-blikationer«, kortfattede og fordringsløse, meget billige småbøger (5-12 kr. i A4-format), som på mangfoldig måde giver indblik i folkemindesamlingens arbejde, ja ligefrem opfordrer læseren til selv at være med.

Det, som i forrige århundrede be-gyndte med at være en dyng papirlap-per med nedskrevne notater på, har nu vokset sig stort og er blevet til en viden-

skabeligt arbejdende afdeling med man-gø medarbejdere, men den er gemt væk og ligger nu i Københavns østligste by-del. Og måske er der også afkroge i København, som kan nyde godt af det nære naboskab. Men ude i landet, i kro-gene, der sidder stadig de potentielle medarbejdere: de ældre og gamle, hvis liv er fyldt med minder, – og folkeminde-samlingens folk når kun at kontakte en brøkdæl af disse mennesker.

De stencilerede små bøger fra Folke-mindesamlingen er et nyt initiativ, og de må ses som Folkemindesamlingens nye-ste forsøg på at skabe kontakt og gøre sig kendt ude i landet.

Indsamling og studium af folkloristisk traditionsstof er af gammel dato. I. M. Thieles Danske Folkesagn I-IV fra 1818-23 kan siges at være en markant mærke-sag, men den er egentlig ikke begyndel-sen. Forud for disse optegnelser forelig-ger der i utrykte kilder en uhyre mængde kildestof, som det var nødvendigt at drage frem til brug for forskningen, og dette var baggrunden for en bevilling fra Statens Videnskabsfond, som fordelt over tre år satte et hold studenter i stand til at påbegynde udskrivningen af det store materiale under arkivar Iørn Piøs leder-skab. Dette arbejde blev påbegyndt i 1969 og er nu afsluttet, og herom hand-ler en rapport af Henrik Andreas Hens (DFS-NYT 72/3). Rapporten, der er på 37 sider, er en fortræffelig indføring i folke-mindestudiets tidlige kilder: en meget nyttig oprydning og ordning af hidtil util-gængeligt stof, – nødvendig for enhver, der ønsker at trænge ned i folkeminder-nes dyb og elementær for den stude-rende, der begynder på sit fag.

Som en naturlig fortsættelse heraf bør man nævne Iørn Piøs *Hjemlig Etnografi* (DFS-NYT 72/2), hvor forfatteren gør rede for studiet af folkekulturen i dag (optakt til en radioserie).

Efter ordentlig at have krummet tæerne i skoene, mens Piø forklarer, hvad folke-kultur er, kommer han ind på den mo-derne etnografs arbejde blandt danske mennesker. Her får man sat nøglen i døren ind til folkemindeforskningens for-værelse, og fra et af de mange rum vej-rer man noget nyt; noget bemærkelses-værdigt er kommet til. Man har i folke-

mindernes verden forladt den nøgne beskrivelse som værende nok i sig selv. Et-nografien har fået nye mål og er blevet pågående, den engagerer sig i aktuelle samfundsforhold. – Det bliver etnologiens mål at fremskaffe viden om mennesker, at finde deres behov og ønsker. Derfor skal tidens planlæggere, ja, alle samfundsmedarbejdere kikke etnografen over skulderen. Man får øje på de folkelige forskelle, som ligger bag et **Albertslund** i Glostrup og et **Gullestrup** ved Hering.

Inden for de sidste 10 år har der i Emmerlev sogn i Sønderjylland været etableret en omfattende etnologisk undersøgelse, hvori der foruden folkemindesamlingens egne folk deltog adskillige specialister, blandt andre videnskabsfolk og 26 lærerstuderende fra Tønder Statsseminarium. Med baggrund i en ret så omfattende baggrundsviden om sognet var det formålet at finde frem til en så tæt beskrivelse af Emmerlev sogn som overhovedet muligt. Denne undersøgelses resultat – en uhyre stofmængde – er fremlagt i referat (DFS-NYT 72/1, 25 A 4-sider) af Eske K. Mathiesen, og nu sidder man blandt folkemindeforskere og filosoffer: Hvad skal dette stof bruges til? – Denne Emmerlev-undersøgelse er vist den første i sin art, og en af de talrige erfaringer man har gjort er, »at det er galoperende vanvid at tro, at man kan lave lokalundersøgelser på 4-5 år.«

Et bemærkelsesværdigt træk i denne undersøgelse er, at der i arbejdet deltog 26 studerende fra Tønder Statsseminarium, – og hvilken afstand i metode og kompetence ligger der ikke mellem Claus Eskildsens første forsøg med elever som medarbejdere og dette sikre og afrundede stykke etnografi.

Der er en rapport, vi må bede om at få lavet snarest! Og den skal handle om, hvilke spor undersøgelsen har sat hos de 26 lærerstuderende. Lad os få noget af deres arbejde at se, og lad os bede om deres personlige bekendelse. Hvor mange af dem bruger nu lokalhistorien i skolen, og hvor mange deltager uden for deres embede i egnens lokalhistoriske arbejde? Her må man på Danmarks Lærhøjskole være interesseret i en forhandling, og under alle omstændigheder

må man på landets øvrige seminarier være interesseret i at se denne »lærer-rapport«.

Emmerlev-undersøgelsen må kunne udløse nogle utraditionelle initiativer. Dens saglige form er i virkeligheden den eneste forsvarlige og engagerende **kursusform**. Undersøgelsen har bud til mange, – også til vore lokalhistoriske foreninger og arkiver.

I DFS-NYT 74/1 bringer Svend Nielsen nogle prøver på **viser** (samt **portrætter**) af ældre og unge folk, som har sunget dem. Og hvad der er vigtigst: Visesangerens egne vurderinger kommer til orde gennem samtaler. Hvorfor er én vise god, en anden mindre god? Hvorfor husker man nogle viser, men glemmer andre?

Børnetradition (DFS-NYT 73/3) er noget ret nyt inden for folkelivsforskning – og den kendetegner, i hvor høj grad denne forskning har sprængt de gamle rammer. Det lille hefte har bud til enhver, som interesserer sig for børn og børns leg. Den københavnske lærer, Erik Kaas Nielsen, har rettet sin sociologiske interesse mod børnenes Hinkeruder, og hans lille skrift må interessere enhver lærer, som kan indse, at man må kende noget til børns baggrund, og den ligger som bekendt uden for timerne.

Den navnkundige og forlængst afdøde museumsforstander H. P. Hansen i Hering har i sin tid foretaget lokal indsamling af oplysninger om kloge folk i Vestjylland. Hans resultater foreligger i et 2-bindsværk: **Kloge Folk**. Folkemedicin og overtro i Vestjylland, 2. udg. 1960-61. Andre lokale undersøgelser er også foretaget, men først nu er folkemindesamlingen i færd med at tilrettelægge det omfattende »Projekt kloge folk i Danmark«. I DFS-NYT 73/5-6 og 74/2 er der fornøjelig læsning, blandt andet om den kloge mand i Pedersborg (og anmelderen kunne nok selv tilføje et par morsomme træk).

Her er et oplagt emne til samarbejde med de lokalhistoriske arkivfolk. De lokalhistoriske arkiver dækker over halvdelen af landets kommuner, – så der er en teoretisk mulighed for at få rub og stub med. En investering her vil give højere rente end Finansbanken.

Erindringerne af Julie Feilberg (Erin-

dringsserie bd. I) og Jens Andersen Rorup Høwenhof (Erindringsserie bd. II) må ikke glemmes. Godt romanstof og god lærdom. Bør uden videre anskaffes og læses. – Erindringer er godt stof, og meget ligger og venter – i dragkisten eller i folks hukommelse – og meget af det fortjener at blive trykt eller genoptrykt, f. eks. i de amtshistoriske årbøger.

Der må være et fantastisk opbrud i gang i den gamle støvede folkemindesamling. Med hele sin tunge vægt af viden om mennesker har man kastet sig ud i debatten: tidens storstilede forsøg på at bringe form på en fremtid, som man endnu ikke kender. Se til Eske K. Mathiesens foredrag om folks egne billeder på Vraa Højskole (DFS-NYT 73/4). Han er stærkt avanceret og stormer voldsomt frem, men den tungt pakkede visdom på hylderne i folkemindesamlingen vil nok forhindre ham i at vælte.

Ole Warthoe-Hansen.

Serien fås ved henvendelse til:
Dansk Folkemindesamling,
Birketinget 6,
2300 København S.
(Hele herligheden, 17 stk. ialt,
koster kun ca. 100 kr.).

Fataburen Nordiska Museets och Skansens Årsbok 1973

206 sider ill. Sv. kr. 24,-.

Det samfundsbillede, som ligger til grund for jubilæumsnummeret af »Fataburen«, der består af erindringer fra de nordiske lande, er classesamfundet. At det er en bevidst linje, der er lagt op, viser indledningen: » ... I närheten av huset vid Drottninggatan, där Artur Hazelius visade sina samlingar av en försvinnande folkkultur, växte under bostadsbrist och ofta i spekulationssyfte det ena kvarteret upp efter det andra ... ».

Sådanne bemærkninger må i al beskedenhed betegnes som fremskridt indenfor etnologiverdenen. Dette bind er ét af tegnene på, at den antikvariske etnologi forlades til fordel for en klassebevidst etnologi. Der er stadig mange etnologer,

der mestendels går og pudser antikviteter, både åndelige og materielle, men samfundsbilledet er ved at slå skår i de fine fajancer og sætte ridser i odelsbondesølvbet.

Et fremskridt er det også, at dette bind markerer en værdsættelse af folks erindringer som hele udtryk ikke bare som studiemateriale for forskerne. Disse erindringer er blevet til på forskellige vilkår, nogen af dem i samspil med etnologer og folklorister, men her er der sket det, som altid sker, når man spørger om en enkelt ting: Man får hele den historie, hvori tingen har sin plads. Historien består af historier. Og der er sjældent lavet en så god Nordens-historie som dette bind med de 10 nordiske historier.

Man er vant til, at historieskrivning er noget med, at én forsker sætter en historie sammen på alles vegne – som om han i virkeligheden havde nogen mulighed for at gøre det! Inderst inde ved man godt, at den rette historieskrivning består af de mange stemmer. Hvert menneske har sin historie. Det må etnologen i al sin ophøjede videnskabelighed aldrig glemme. Glemmer han eller hun det, så glemmes samtidig den helt elementære pligt overfor de mennesker, han eller hun arbejder for. Den pligt som er, at være med til at skabe muligheder for, at almindelige mennesker kan komme til orde, at de på egne betingelser kan fortælle deres egen historie. Der er nok af forskere – også etnologer – der har skrevet samfundets historie fra oven. En af etnologens pligter i dag må være at hjælpe med til, at historien også bliver skrevet fra neden.

Det gør han eller hun bl. a. ved at blande sig så lidt som muligt. Ved at lade folks egne udtryk fremstå så vidt muligt på egne betingelser. Ved ikke at tilfille efter dansk, norsk, svensk, finsk, islandsk eller færøsk overklassestandard. Sempelthen ved at blande sig udenom.

Måske kan man nå derhen, at etnologen og folkloristen bli'r konsulenter i det store arbejde for at få skrevet folkets historie. I al stiltfærdighed at fabricere den tidsindstillede bombe under den officielle historieskrivning. Andre erfaringer, andre sprog vil blive historien.

Det er så tydeligt, når man læser i

»Fataburen«. Jeg skal ikke gennemgå og vurdere de enkelte stykker, men her er den forskellighed og frodighed i erfaring, i sprog, i sigte etc., som er hele grundlandskabet i historien. Det kulturlandskab, som folket har skabt, men som overklassen har spankuleret rundt i, som om det var deres. Her er bondekulturen repræsenteret, både høj og lav, her møder vi børnene, her er arbejderbevægelsen, og det er næppe tilfældigt, at det i det sidste stykke er en husmor, der fortæller. Kvindernes historie er netop ét af de mest forsømte i historieskrivningen.

Efterhånden er man ved – for alvor – at opdage, at der må etableres en historieskrivning, som er folks egen. Mange publikationer i de sidste par år peger derhen (en enkelt skal nævnes: »Useful Toil«. *Autobiographies of Working People from the 1820s to the 1930s*. Udgivet af John Burnett 1974) og mange initiativer ligeså. Og det er spændende at iagttage, at samtidig med, at den nye holdning vinder frem hos folklorister, etnologer og historikere spores det samme i massemediernes, hvor f. eks. enkelte radiojournalister er blevet de konsulenter, der hjælper folk i stedet for at lege alvidende kommentator, der udlægger for folk.

Erik Thygesen skriver i sin bog »Folkets røst«: »Med det folkelige mandat i baghovedet må man samtidig bestræbe sig på at trække sin egen i denne sammenhæng komplet uinteressante person så meget i baggrunden som muligt og overlade kommunikationen til dem, der har noget at fortælle. Hele tiden på deres betingelser. Nok er jeg personligt mange gange blevet skåret i fingeren af båndspoler, men det berettiger mig kun til at sætte et Hafniaplast på og standse blødningen – det giver mig ikke noget folkeligt mandat til at lave radioudsendelser om arbejdssikkerhed.

Ideen om det folkelige mandat betyder tværtimod, at jeg – når jeg har lært at betjene en båndoptager og en saks og en klippemaskine – må opsøge grupper eller enkeltpersoner, der har et virkeligt erfaringsmateriale på området og derefter stille mig til rådighed for dem med min rent håndværksmæssige erfaring. Jeg kan i hvert fald ikke tolke det på anden måde.

Radio-TV ejes af den samlede befolkning. Det må betyde, at den samlede befolkning også bør opfatte radio og tv som deres – som det sted, hvor de principielt altid kan komme til orde på deres egne betingelser«.

Jeg mener, at etnologens, folkloristens og historikerens arbejdsmaal og arbejdsfacon må være parallelle hermed. Historieskrivningen – og heri indregner jeg alle tre fags arbejde – må efterhånden komme til at afspejle samfundets virkelige liv. Må blive de manges historie, de mange historier. Dermed også folkets historie. At etnologer er ved at opdage det, tager jeg »Fataburen« fra 1973 som et glædeligt tegn på.

Eske K. Mathiesen.

Arbogen – minus årsberetninger – er under navnet »Folket i Norden berättar« udsendt til foreningerne Norden's medlemmer.

Arbejderen i fotografiet.

Sjældne billeder fra arbejdsliv og fritid i svundne tider.

Redigeret af L. Albeck-Larsen og Eli Rasmussen. 80 sider. Forlaget Fremad. Kr. 19,75.

Først er der forsiden: Man skulle tro, der lå skumle socialdemokratiske propagandatanker bag. Den viser ÉN, GLAD arbejder. Det billede står som en indgang til et billedepos om arbejderne. Det kan godt gøre én lidt forstemt: For det første er det ærketendentiøst valgt ud – i hele bogen er der få arbejdere, der griner. For det andet – og det ligger mærkeligt nok i forlængelse af det første – var der ikke noget og grine a' på den tid, da denne mand arbejdede. Billedet er taget lige før den store lock-out i 1899.

Det skal ikke tilsløre, at det er et smukt og optimistisk billede. Ej heller, at det smukke og optimistiske har sin plads i arbejderklassens kamp. Men hovedparten af den danske arbejders tilværelse har været hårdt arbejde, besvær med at få det til at slå til – og kamp.

Forsidebilledet er også misvisende,

fordi manden er alene. I absolut de fleste af bogens billeder ser vi arbejdspladsbilleder, flere arbejdere sammen, arbejdere stillet op til fotografiering. Men forsidebilledet rummer ikke nogen af de aspekter om samarbejde, om fællesskab, som er det grundlæggende i arbejdet og arbejderklassens kamp. Forsidebilledet isolerer arbejderen fra enhver samfundssammenhæng. Arbejderen bli'r æstetisk. At dyrke æstetik er netop at isolere tingene fra deres sammenhæng.

Derefter til bogen, som er bedre end sin i bund og grund misvisende forside.

Det er et spændende billedepos. Det ene ansigt dukker frem ved siden af det andet, som i en reportagefilm om den danske arbejderbevægelses første år. Det var heldigt, at fotografiets udbredelse og arbejderklassens fremgang faldt sammen. En billedrevolution og en social revolution fulgtes ad.

Det er nu ikke først og fremmest en revolution, disse fotografier fortæller om. De fortæller om slid, om vanskelige arbejdsbetingelser, det er arbejdsbilleder – suppleret med nogle kønne fritidsbilleder. Bogen er kemisk rensset (det er også noget, der gi'r den et skær af tandløst socialdemokrati) for billeder med et direkte politisk indhold. Men selvfølgelig er disse billeder politiske i bred forstand: Ved at berette om sociale tilstande.

Bogen er resultatet af en landsindsamling af fotografier, der skulle belyse arbejderens hverdag og fritid omkring 1920. Redaktionen af bogen er efter ophobningsprincippet – det ene billede oveni det andet. Kommentarerne er begrænsede til de små personlige bemærkninger, som indsenderne har ladet følge med billederne. Nogen sammenarbejdning er ikke forsøgt.

Det er klart, at skal man ha' disse billeder til at fortælle andet end overfladisk kåseri-historie, så må billederne kommenteres mere udførligt. Her kan de nydes, og de fortæller meget. Men det bli'r ved antydninger og stemninger. Hvor vil man dog gerne høre alle disse mennesker fortælle.

Men billeder gi'r også noget, som en tekst ikke kan rumme. Og der ligner de sjovt nok én af de grundlæggende gener i al fortællekunst: Anekdoten. Billedet

gi'r en lille, afsluttet historie. Den fastholder, beretter og er selv pointen. Det er først og fremmest den fotografiske situation, der er motivet. Det er banalt, men det er en del af fotografiets væsen. I familiefotografier er det simpelthen afgørende. Et familiealbum er billedanekdoter på en snor.

Fotografierne er imidlertid også perspektivkasse-billeder, hvori vi kan kigge og få et glimt af en fortid. Fotografierne er så at sige indpakningen af de sociale og historiske realiteter. Billedhistoriens opgave er at pakke alle disse billedpakker ud, at finde realiteterne.

Jeg løj lidt før, da jeg sagde, at der i bogen ikke var nogen billeder af én arbejder. Der er flere, men der er især ét, der har gjort et stort indtryk på mig: Det er et billede af vejmand Peter Petersen, Langebæk. Man kan hobe viden op på det lille billede. Den mand holdt så og så mange veje istand, som så og så mange mennesker var afhængige af, han var i arbejde sommer og vinter, hans dagløn var 2 kr., han slog så og så mange skærver i sit liv, hans eneste beskyttelse mod vinterblæsten var læskærmen. Man kan blive ved, og man prøver at stoppe alt det ind i det lille billede. På en måde er billedet ingenting, på en måde er det alt.

Heraf kan man lære, at et billede er, hvad man lægger i det. Sætter vi vejmanden ind i sammenhængene, ser han i sine mange år, vandre rundt ad sognevejene, regner ud, hvor mange skærver det blev til, osv. – så stråler der en stor kraft ud af det lille billede. Det er ikke en hvemsomhelst, der sidder der: Det er en arbejdsmand!

I arbejdet for at få skrevet folkets historie og dermed få revideret den officielle historieskrivning, er billeder som denne bogs fine dokumenter. Hvert og ét. Hvert nyt ansigt, der dukker op, er en ny historie, der kan være med til at vælte overklassehistoriens store læs. De mange små tuer kan måske blive til en stor grøn mark.

Til slut et par ord om den såkaldt dokumentariske værdi af sådanne fotografier. Fotografier arbejder ikke »objektivt«, for de blander sig på den ene eller den anden måde i motivet, men fotografen er

heller ikke »subjektiv«, for det er ikke ham, der har opfundet hverken arbejderen eller arbejdspladserne. Man må altså bruge et mere nuanceret »dokumentarbegreb« baseret på den enkle kendsgerning, at fotografier af den slags, vi møder dem i denne bog, ofte er en måde at træffe sammen med andre på. Det gør ikke billederne ringere, men det gør dem til et led i en sammenhæng. Hvis man kunne, burde man måle fotografiernes værdi efter graden af den sympati, hvormed fotografen har mødt sit motiv.

Eske K. Mathiesen.

Inge Adriansen og Maria Bøgvold: Sønderjysk Koge- og Bagebog.

Christian Ejlers' Forlag, København 1973. 168 s. incl. litteraturhenvisninger og register. Kr. 44,-.

Interessen for mad og madlavning, som har været stærkt stigende i de senere år og i første række har samlet sig om den såkaldt finere kogekunst af international og højborgerlig karakter, har bredt sig til også at omfatte retter med mere regional og lokal spredning.

Sønderjysk Koge- og Bagebog slutter sig til sidstnævnte kategori, men adskiller sig fra rene kogebøger ved afsnit som: Mad og miljø – dagens måltider – årstidens variationer – krigskost og spærmed.

Inge Adriansen, som har skrevet disse afsnit, diskuterer heri de sønderjyske kostvaner i forhold til faktorer af økonomisk, økologisk og historisk art. De første to kan vi lade ligge i denne forbindelse, da de må opfattes som generelle i forbindelse med al kostforskning, hvorimod der er mere grund til at være opmærksom på forholdet mellem Sønderjyllands historie og den sønderjyske mad.

Inge Adriansen kalder selv Sønderjylland en landsdel, hvor »dansk, tysk og frisisk kultur (mødes) – også på det madmæssige område –«, men mener dog ikke, at man kan påvise sammenhæng mellem kostvaner og nationalt tilhørsforhold. Spisevanerne skulle således efter forfatterens mening pege hen på en en-

hedskultur for hele landsdelen, i hvert fald når der ses bort fra de sociale og erhvervmæssige forskelle.

Disse problemer er dog så komplicerede, at man ikke kan forvente, at de tages op til nærmere drøftelse i en bog af denne art. Dog er det svært helt at undgå kritiske bemærkninger i forbindelse med denne sammenkøgte ret af opskrifter og etnologi.

I forordet får vi at vide, at »bogen fortæller om kostvaner hos den sønderjyske befolkning fra midten af 1800-tallet og frem til Anden Verdenskrig, men med karakteristiske træk ført frem til i dag«. Er læseren blot interesseret i opskrifterne med henblik på hjemlige køkkenforsøg, er disse oplysninger tilstrækkelige, men er interessen snarere vendt mod de sønderjyske kostvaner som sådan, f. eks. de enkelte retters alder og i hvilke kredse de har været eller bliver anvendt, bliver sulten næppe helt stille.

Hvis vi tager »snysk« som eksempel, er retten vel, bortset fra selve betegnelsen, ikke en speciel sønderjysk ret, men er i det store og hele lig med den grøntsagsstuvning af ærter, gulerødder og persille, som i den første fjerdedel af dette århundrede blev almindelig i hele Danmark.

Retter med sur eller syrlig smag, som nu vel ofte opfattes som tyske (f. eks. surkål), er derimod udprægede sønderjyske, selvom de tidligere også har været yndede i det øvrige Skandinavien. Det gælder ikke blot retter baseret på mælkeprodukter, men også kødretter. Surstegens karakteristiske smag, som nu fremkaldes ved henlæggelse i en eddike-marinade, mens den før i tiden var et resultat af konservering i en væske af eddike eller sur mælk, er – som forfatteren også selv er inde på – et godt eksempel på den virkning, som de forskellige konserveringsmetoder fik på folks smagsfølelser. Folk kunne i den grad vænne sig til smagen af f. eks. saltet og røget kød, at de nærmest følte afsky for retter tilberedt af ferske varer. Den norske etnolog Eilert Sundt (d. 1875) fortæller, hvordan han selv ved et besøg på en norsk sæter havde meget svært ved at spise den stærkt saltede mad. Bonden, hans vært, udtrykte så til gen-

gæld sin afsky for steg af fersk kød, som han engang havde smagt ved et besøg i byen. Det skulle han aldrig prøve mere.

Så udpræget har smagskonservatismen næppe været i Sønderjylland; men der er grund til at overveje lignende holdninger i forbindelse med studier af mad og miljø. Spisning af svampe kan nævnes som et eksempel på, at indtægten ikke behøver at være afgørende ved alle kostvalg. Selvom spiselige svampe vokser vildt adskillige steder og derfor ikke behøver at koste noget i anskaffelse, blev de dog førhen af den brede befolkning udelukkende anset for »herskabs- og komad« (B. Egardt i *Mat och Miljö*, Lund 1970).

En kogebog indeholder normalt først og fremmest madopskrifter. Sønderjysk Kogebog og Bagebog har imidlertid suppleret madopskrifterne med et afsnit om drikkevarer og drikkevaner. Også på dette område skiller eller skilte landsdelen sig nemlig ud fra det øvrige Danmark både med hensyn til rom, men også med hensyn til kaffedrikning og dertil hørende kagespisning.

Forfatteren har tidligere hævdet, at sønderjydens nationale sindelag ikke kan udledes af den mad, han spiser. Det lader dog til, at det ikke i alle tilfælde har været sådan. Som indledning til afsnittet om bageopskrifter fremstiller Inge Adriansen således selv overbevisende det sønderjyske kaffebord, dels som tegn på dansk sindelag i tiden før 1920, dels som tegn på social og geografisk placering (gårdmandsfolk contra proprietærer og byfolk) og endelig i tiden efter 1920 morsomt nok som tegn på sønderjysk kultur contra kongerigsk (dansk).

Det har ikke været anmelderen muligt at berøre så mange af de spændende, men også vanskelige aspekter, som ligger i studiet af det sønderjyske kostkompleks, men forhåbentlig kommer vi til at høre mere om dette store og facetterede emne fra Museet på Sønderborg Slot.

Kogebøger og opskrifter skal ikke bare læses, de skal også prøves. Det første har jeg gjort fuldstændigt; det sidste kun delvist; men begge dele med stor fornøjelse.

Poul Balle-Petersen.

Iørn Piø:

Den lille overtro.

Håndbog om hverdagens magi. Politikens Forlag. Kbh. 1973. 302 s. Ill. Kr. 31,75.

En godt redigeret håndbog om et spændende emne, velskrevet fra A til Ø. Den har alt, hvad man har brug for: Stikordsregister, beskrivende, generelle litteraturhenvisninger og naturligvis en indholdsfortegnelse. I hovedafsnittet, hvor de enkelte emner er ordnet alfabetisk, er der desuden henvisning til special-litteratur og dejligt mange krydshenvisninger. Derefter kommer en antologi over »hvad forskellige mennesker – i forskellige aldre, fra forskellige sociale lag og fra forskellige steder i landet – selv har fortalt om den lille overtro og om deres forhold til den«.

Forrest kommer en indledning. Her har Piø søgt at indkredse og afgrænse **den lille overtro**. Han karakteriserer den som »hverdagens magi, dagligdagens overtro eller overtro for amatører«. Den er sat over for **den store eller den lærde overtro**, der som f. eks. astrologi, læren om stjernernes indflydelse på menneskeskæbner – kræver professionel viden. Begrebet **overtro** sættes så i relation til **viden** og **tro**. **Overtro** er det som folk »der er uddannet på vore universiteter og højere læreanstalter ikke kan acceptere som viden«. **Tro** er et samfunds **officielle tro**, mens **overtroen** er den **ikke-officielle tro**. Det kunne nok uddybes lidt klarere, men det giver da en orden på tingene. Piø mener ikke, man kan sætte noget fast skel mellem tro og overtro, men at den egentlige forskel ligger på et etisk plan. Det tror jeg er en rigtig formulering. Derimod er jeg ikke helt så enig, når Piø siger, at »overtro er de kristnes nedsættende betegnelse for den tro, de ikke selv kan acceptere: overtro=vantrø«. Jeg mener, at vantrø må ses i relation til andre officielle trosretninger, muhamedanisme, buddhisme og vores egen gamle asa-tro. Kristne mennesker er også overtroiske. Det viser iøvrigt også en af de mange undersøgelser af emnet som refereres i indledningen. Ikke fordi Piø tillægger de exakte tal nogen endelig sandhedsværdi, men de er med til at vise folks ambivalente holdning til emnet, og så er de da

også morsomme at læse. Selv tror Piø, at alle mennesker bruger **den lille overtro** under en eller anden form; jeg er ikke i stand til at modbevise det, og jeg gad nok se den, der kan. Læser man de personlige udsagn, ser man – pudsigt nok – at netop de, der stærkest frasiger sig at være overtroiske, faktisk er dem, der bringer stærkest vidnesbyrd om **den lille overtros** betydning.

I hovedafsnittet gives der til hvert emne en masse eksempelstof i tekst og billeder. Man ser, hvordan den lille overtro fremtræder blandt høje og lave i aktuel og historisk hverdag. Hvordan den behandles i litteraturen, i folkepoesi, i vittigheder, kort sagt overalt. Det er dejligt med de eksempler, for det giver læseren en mulighed for selv at drage konklusioner af stoffet. Mine falder som regel godt i tråd med Piøs tolkning og forklaring på, hvordan og hvorfor netop den form er opstået. Der er dog et enkelt sted, hvor jeg har lidt svært ved at følge med:

I afsnittet om **møde** forklarer Piø, at når det betyder uheld for en mand at møde en forklådeløs kvinde, så skyldes det »at et kvindeskød er ladet med magisk kraft«. Den udstråler naturligvis stærkere, når forklådet ikke dækker. Samtidig berettes det dog, at manden kan løse sig fra uheldig indflydelse, hvis han har held til at aftvinge pigen et kys, før hun går videre. Mon ikke et kys snarere vil involvere manden stærkere i kvindeskødets magiske udstråling end just det modsatte? – »Et kys er en indledning til en anledning ...« som den alvidende folkepoesi udtrykker det. Der må nok være en anden forklaring på den ting; måske bare den, at det altid er uheldigt at møde noget, som ikke er, som det bør være. Og en kvinde uden forklaede, det stred tidligere mod normen for kvindelig påklædning. I Vendsyssel har jeg hørt, at det betyder uheld, at dagens første møde er en kvinde – med eller uden forklaede – og i alle aldre.

Hvis man tror, at man i denne bog kan få en forskers ord for, hvordan en hestesko skal hænge for at vende rigtigt, så leder man forgæves. Der hævdes ingen absolut autoritet i denne bog, og heldigvis for det. Derimod får man det, som er langt bedre, nemlig en argumentation for

og imod opad eller nedad; så kan enhver afgøre med sig selv, hvad der er det rette.

Noget af det allerbedste ved bogen er nok det, at den **lille overtro** ikke betragtes som noget kuriøst, gammeldags eller naivt. Emnet behandles som det alment menneskelige fænomen det er, idag og til alle tider; og det er tilmed formidlet med netop den grad af uhøjtidelighed, som emnet indbyder så stærkt til. For mig er det særligt velgørende at læse afsnittet om, hvordan måneraketten Apollo 13 – logikkens og teknikkens triumf – kom ud i svære vanskeligheder **fredag d. 13. april!** Man udfordrer ikke skæbnen ustraffet!

300 sider stopfulde af overtro! Det er en stor mundfuld, men den vil blive slugt med begærlighed. Jeg tror, den vil virke sådan, at læserne får mod til at stå ved deres lille overtro, som de ofte finder det nødvendigt at fornægte i denne materialismens verden. Og mon ikke det vil gå sådan, at de, der slet ikke er overtroiske (hvis de altså findes), vil blive en lille smule kedede af, at de ikke er i stand til at etablere den private forsikring mod onde ting, som **den lille overtro** i realiteten er.

Margit Brandt.

NORDISKE VISEUDGAVER

lærn Piø: Skillingsviser – en antologi.

Studieserien udgivet af Dansk lærerfor-
eningen. Gyldendal. København 1974.
86 s. ill. Kr. 20,50.

Elin Prøysen: Folkelige viser.

Et udvalg folkelig sangtradisjon fra Alf Prøysens samlinger. Universitetsforlaget. Oslo – Bergen – Tromsø 1973. (Norsk Folkeminnelags Skrifter Nr. 109) 103 s. ill. Medlemslevering fra Norsk Folkeminnelag (Kontingent no. kr. 25,-).

Lennart Kjellgren: Visor från farfars tid.

Skillingstryck och gamla visor. LTs förlag. Stockholm 1973. 208 s. Sv. kr. 15,50.

Christina Mattsson: Skillingtryck.
B. Wahlströms bokförlag. Fackel-bok nr.
39. Falun 1973. 116 s. ill. Sv. kr. 1,95.

»Folkeviser er viser folk synger. Skillingsviser er viser folk kan købe«, skriver lærn Piø i sin kontante og instruktive indledning til **Skillingsviser – en antologi**. Dansk lærerforeningen har udgivet bogen, som i sit tekstudvalg, i de fremlagte dokumentariske klip fra producenterens dagbøger, fra de samtidige avisartikler, interviews med meddelere m.v. sammen med de fyldige noter bærer et tydeligt pædagogisk præg.

Der er ligefrem lagt op til en undervisningssituation, idet Piø i bogens sidste kapitel fremlægger en række forslag til arbejdsopgaver omkring emnet, som inddeles i spørgsmål om skillingsviserproducenterne og deres forhold til viserne, forholdet mellem viser og virkelighed, viserne som tilværelsestolkninger og endelig vurdering af viserne.

Disse arbejdsopgaver kan nok besvares ud fra antologiens visetekster og de forskellige dokumentariske klip – hvilket sikkert vil være fuldt tilstrækkeligt på det gymnasiale niveau – men de vil vinde betydligt i kvalitet ved at blive udvidet med eksempler og synspunkter fra den omfattende skillingsviserforskning, således som Piø i sin bogliste har stillet forslag om i et veldisponeret litteraturudvalg. Ved således fuldt ud at benytte de angivne hjælpemidler vil antologien utvivlsomt kunne finde anvendelse på seminarier og universiteter, hvor den som klokt kommenteret kildemateriale vil udfylde et stort hul – i hvert fald inden for fagene dansk og folkemindevidenskab.

Desværre har Dansk lærerforeningen været for fedtet til at ofre noder på alle viseteksterne, og udgiverens håb om, at antologien også kan tjene tværfaglige formål, f. eks. i forbindelse med faget musik, vil derfor nok i nogen grad blive gjort til skamme. Da der kun er ofret noder på nogle få ud af en god snes visetekster, er antologiens brugsværdi som sangbog særdeles begrænset.

Visetekststudvalget er naturligvis baseret på definitionen, at det skal være »viser, som folk kan købe.« Det drejer sig

altså om kommercielle viser – brugsviser, trivialviser – eller kvantitetsviser, som Piø selv kalder dem. Det er viser, som i perioden indtil første verdenskrig har udgjort hovedparten af litteraturen for langt den største del af befolkningen og er som sådan af væsentlig interesse for studiet af dansk folkekultur. Den borgerlige elites litteratur og de litterære hovedstrømninger har betydet så uendelig lidt for den øvrige befolkning – men det har skillingsviserne til gengæld, og det er denne betydning, som antologiens tekster og dokumentariske klip på forskellig måde forsøger at indkredse.

På grund af deres distributionsform kaldes skillingsviserne også for gadeviser eller markedsviser, og de er gennem tiderne blevet udsat for hårde angreb fra litteraternes side – særligt fra folkeoplysningsens forkæmpere.

Så meget mere prisværdigt, at nutidens litteratur i Dansk lærerforeningen har taget initiativ til udgivelsen af en sådan studiehåndbog i en litterær kultur, som folklorister hidtil stort set har været ene om at tage alvorligt. Piø tager nemlig denne kvantitetslitteratur alvorligt og fremlægger loyalt et bredt udvalg af visetekster, både med hensyn til tid, emne, produktions- og distributionsform.

Tekststudvalget spænder såvel over mere almene viser om lykkelig og ulykkelig kærlighed som over nyhedsviser om mord, brand og andre ulykker. Med sit store kendskab til skillingsviserne har lærn Piø formået at præsentere en antologi, hvor de fleste viser vel har hørt til Top 10 på skillingsviserproducenterens hitlister. Viserne er lanceret fra engang i 1500- eller 1600-tallet med Strasborgervisen og til 1956 med Den gamle gartner.

Jamen, Den gamle gartner – er det da en skillingsviser? Det er i hvert fald en umiddelbar efterkommer, mener Piø, som ser teksterne til melodierne på Dansk-toppen i umiddelbar forlængelse af skillingsviserne. Den gamle gartner blev også lanceret den 15. maj 1956 i ugebladet Tempo, hvor der hver uge fra 1932-1964 blev trykt et par nye eller gamle viser – lige til at rive ud, bruges og gemmes i folks private visesamlinger.

Skillingsviserne er nok i første række

lært eller fastholdt i hukommelsen gennem læsning og for det meste knyttet til en række i forvejen kendte og yndede melodier. Schlageren eller popsangen læres vel i reglen gennem øret og har ofte sin egen melodi.

Lærn Piø er i sin antologi standset op lige på tærskelen til schlagerens og popsangens verden – vel nok fordi den frembyder sin egen problematik, som endnu er fremmed for de fleste klassisk skolede folklorister. Man må blot håbe, at denne barriere overvindes, så der senere kan udkomme et lige så klart og veltillægt arbejde på dette væsentlige nutidige område, som Piøs nødvendigvis ret historisk orienterede skillingsviseantologi.

Kommenterede viseantologier kan imidlertid også se dagens lys uden at bære tydeligt præg af det pædagogiske. Elin Prøysen har fremlagt et udvalg af **Folkelige viser** fra faderens, Alf Prøysens, samlinger. »Magasinet for alle« havde fra 1953 og mange år fremover en fast spalte, der blev redigeret af Alf Prøysen. Læserne blev opfordret til at indsende gamle viser – og det strømmede ind. Ud af dette heterogene materiale – der på sin vis kan sammenlignes med »Folk synger« – samlingen på Dansk folkemindesamling – har Elin Prøysen valgt 30 populære viser og sange og grupperet dem under overskrifterne nyhedsviser, moraliserende viser, humoristiske viser, rallarviser, sømandsviser og kærlighedsviser. Som udgiveren selv påpeger, er denne grovsortering ikke entydig, men den giver dog et nyttigt fingerpeg om nogle af de vigtigste indholdskategorier og visefunktioner, som kendetegner en del af den folkelige sangtradition.

Antologien er bygget op med stor konsekvens. Prøysen giver en kortfattet karakteristik af hver visegruppe, og de enkelte tekster ledsages af mere fyldige – men vel snakkesalige og svævende – kommentarer, bl. a. om de tilgrundliggende historiske begivenheder, teksterens alder, popularitet og proveniens, hvilket også gælder melodierne. Forud for hver visetekst er melodien trykt som sangstemme – dog uden becifring – hvilket gør antologien velegnet også som sangbog.

Samtidig kan antologien anvendes som

studiehåndbog, ikke blot på grund af det brede tekstudvalg og de ledsagende melodier, men også fordi Reimund Kviedland har skrevet en fin efterskrift i form af et tillæg: Folkeleg songtradisjon som brukspoesi.

Efter et kort rids af det traditionelle folkevisebegrebs uheldige og indsnævrende indflydelse på den folkloristiske viseforskning opstiller Kviedland nogle definitioner og formuleringer, der hjælper til med at karakterisere begrebet den folkelige vise – men som Kviedland selv påpeger, gælder disse udsagn kun ganske begrænset. Han fremhæver, at den folkelige sang er brugspoesi i videste forstand og opregner herefter en række karakteristiske brugsituationer: arbejdet, årets og livets fester og andre samværformer. Det drejer sig om forhold, som Hermann Fischer i sin bog fra 1965: *Volkslied, Schlager und Evergreen* sammenfattede under begreberne *Singgelegenheiten und Singgemeinschaften*.

Kviedland fastslår til sidst, at det æstetiske og teksthistoriske synspunkt må underordnes det funktionelle, hvilket vil sige, at studieemnet ikke bare er viseteksterne, men selve det fænomen, at folk synger, hvad de synger, og hvorfor de synger. Som en konsekvens af disse synspunkter afgrænses den folkelige sang over for den professionelle sangudøvelse. Den folkelige sang er altså amatørernes sang. Gælder dette også for den folkelige kultur i det hele taget?

Men hvorom alting er, så falder Kviedlands moderne og udogmatisk folkloristiske syn på viserne fint i tråd med Elin Prøysens antologi, og bogen kan derfor også blive til nytte i både pædagogiske og brugsmæssige sammenhænge.

I endnu højere grad bærer Lennart Kjellgrens *Visor från farfars tid* præg af at være en egentlig sangbog. Tekstvalget omfatter henved 80 viser, som har været populære i Sverige fra århundredeskiftet og et par årtier frem i tiden. En del af teksterne findes også på dansk, ligesom det er tilfældet med flere viser i Elin Prøysens antologi, og gennem de her anmeldte folkelige viseantologier fremtræder det forhold tydeligt, at der i ret høj grad er tale om en fælles nordisk folkelig visesmag, hvilket jo i øvrigt også

har været tilfældet med en del middelalderballader.

I sin velskrevne og informative indledning understreger Kjellgren det faktum, at der i de trykte skillingsvishefter aldrig fandtes noder og kun lejlighedsvis melodiangivelser til teksterne. Dette forhold har bevirket, at folk har prøvet sig frem med kendte melodier på den nye skillingsvisetekst, indtil man har fundet en, som passede. På denne måde har den samme tekst måske været sunget på mange forskellige melodier, hvoraf ingen har været *den* »rigtige«.

Viseteksterne gengives i reglen efter ældre trykte kilder uden forkortelser, og melodierne er for det meste også hentet fra trykte kilder, i enkelte tilfælde dog også optegnet efter mundtlig tradition. Sangstemmerne er desuden forsynet med meget enkle becifringer, så viserne f. eks. kan synges med guitarakkompagnement. Oven over hver visetekst har Kjellgren udarbejdet en lille introduktion, der indeholder oplysninger om forfatter, komponist/melodi og visens popularitet.

I alt fremtræder **Visor från farfars tid** som en handy og veltilrettelagt sangbog, hvis tekster nok ikke har sat sig de dybeste spor i litteraturhistorien, men som har stor interesse på grund af deres kulturhistoriske vidnesbyrd.

Ud fra samme synsvinkel kan man betragte antologien **Skillingstryck**, udgivet af Christina Mattsson, som er medarbejder ved Svenskt visarkiv. Det drejer sig her om et udvalg på godt 40 af de mest populære skillingsviser fra 1800-tallet, og man finder da også i denne samling en del viser, som har været kendt og elsket i de andre nordiske lande – f. eks. visen om Hjalmar og Hulda.

Bogen er i ægte lommeformat og fremtræder i et lige så beskedent udstyr som de skillingsviser, der gengives. I forbindelse med hver visetekst har Christina Mattsson udarbejdet en lille og meget præcis kommentar om den eventuelle tekstforfatter og om visens popularitet.

På baggrund af bogens format, udstyr og tekstlige tilrettelæggelse må man imidlertid undre sig over, at der simpelthen intet findes om melodierne. Der er hverken noder, melodiangivelser eller melodihenvisninger, og antologien kan

derfor kun bruges som sangbog af fantasifulde mennesker, der – ligesom det oprindelige publikum – må prøve sig frem og selv finde en melodi, der kan passe.

Som studiehåndbog i 1800-tallets populære svenske skillingsvisetekster er antologien mindre velegnet, bl. a. fordi der savnes en karakteristik af genren og dens funktion. Ligeledes savnes der kildehenvisninger til de skillingstryk, der foreligger gengivet, og det er på baggrund af disse forhold vanskeligt at vurdere antologiens anvendelighed – og udgiveren har intet fingerpeg givet herom.

De her omtalte fire populærviseantologier, der alle for nylig har set dagens lys, indeholder tekster, som for de flestes vedkommende er lanceret fra slutningen af 1700-tallet til begyndelsen af 1900-tallet. Er disse viser dækkende for ca. 150 års populærsang?

Kun til dels, hvis man i populærsangen indbefatter alle sangtyper og -genrer, som er blevet sunget i brede kredse af befolkningen. Salmerne og de nationale »sangbogssange« savnes f. eks. helt i disse sammenhænge, skønt ingen vel kan være i tvivl om deres betydning i den enkelte sangers repertoire, såvel som i de mange fællessangssituationer.

En anden i denne forstand populær genre er arbejder- og arbejdsangene, der netop i disse år bliver genudgivet som vigtige politiske og kulturhistoriske dokumenter – men som regel i helt andre sammenhænge, end de »Folkelige viser«, »Skillingsviser« og »Viser från farfars tid« og hvad de nu allesammen hedder, der her er anmeldt.

For blot at drage een konklusion: »farfar« har ikke interesseret sig en døjt for det religiøse, det nationale og det politiske, som man ellers nok tør påstå var tre af periodens brændende spørgsmål.

Nej, »farfar« og hans venner sang nok så vemodigt om den svegne troskab, den ufuldbyrdede kærlighed, den grumme forbrydelse, den store brand og det frygtelige forlis. Alt sammen pænt og ordentligt navngivet med enkeltpersoner og henført til medynk- eller rædselsvækkende, men isolerede og overskuelige situationer.

Denne trods alt »trygge overskuelighed« i en nær fortid, der for mange mennesker af i dag allerede forekommer fjern og romantisk, kan man genopleve i sang og til dels i musik gennem disse fire viseantologier.

Karsten Biering.

Peter Michelsen: Frilandsmuseet ved Sorgenfri.

Museets historie og gamle huse. Farvefotografier af Lennart Larsen. 240 s. Ill. Nationalmuseet 1973. Kr. 120,-.

Bogen om Frilandsmuseet er meget smuk. Lennart Larsens pragtfulde farvefotografier har indfanget årstidernes skiftet i museumslandskabet og interiørrernes farver på en måde, ingen besøgende nogensinde vil komme til at se dem. Vores øjne vil aldrig få tilstrækkeligt lys til at skelne de fine farvenuancer i de dunkle rum på samme måde, som den åbne blænde kan opsamle lyset på negativet.

Det giver bogen et spændende perspektiv for den læser, der troede at kende museet godt, men anmelderen kan samtidig blive lidt nervøs på fortidens vegne, for bogen kan let forstærke det smukke og romantiske indtryk, mange gæster har af Frilandsmuseet.

Museets overinspektør og bogens forfatter er fuldt ud klar over dette forhold og vil med teksten gerne skubbe lidt til det smukke billede af fortiden for at give det hele den rette sociale balance. Men da hele museet i sig selv er en forenkling, der kræver en kommentar, skal bogen også være denne kommentar ifølge indledningen, og så bliver skævheden formodentlig den samme. Farvebillederne vil stå stærkest i erindringen, fordi deres modvægt kræver krads realisme eller en digters pen.

Realisme ud fra kendsgerninger kan klares af en skrivende museumsmand, hvis den konkrete viden om livet i museets bygninger er til stede. Bogen afslører, at etnologisk forskning er et noget forsømt område på Frilandsmuseet, og dette kan kun bekræftes af anmelderen. Selv om gode etnologiske optegnelser ville have kostet et forsvindende lille be-

løb i forhold til udgifterne ved hjemtagelser og genopførelser på museet, har der sjældent været penge på kontoen til en sådan aktivitet.

Det fortællers i bogen, hvor realistisk den fynske vandmølle har kunnet indrettes og møbleres med det originale indbo, fordi den sidste beboer selv var til stede med oplysninger og hjælp; men det forties, at ingen i tide fandt på virkeligt at udsørge hende om livet i disse stuer og i mølleriet. Intet blev i hvert fald nedskrevet, og i dag er tiden forpasset.

Der er dog drevet etnologisk forskning på Frilandsmuseet i større omfang end det kommer til udtryk i teksten, men en tilbageholdenhed med at bruge disse oplysninger samt de arkivalske, kan næppe skyldes, at bygningernes og beboernes historie skulle gå hen og få overvægt i forhold til det alment repræsentative.

Trods alt er der foretaget en fornuftig afvejning af bygningernes funktion som repræsentanter for bygningskonstruktioner i forskellige dimensioner og bygningerne som ramme om menneskers tilværelse. Peter Michelsen har undgået at gå i enkeltheder med hensyn til møbleringen. Møblerne nævnes, når deres placering er funktions- eller traditionsbestemt og fortæller noget om husets brug, men forfatteren er ikke faldet for fristelsen til at beskrive dem nærmere.

Peter Michelsen lægger stor vægt på at forklare væsentlige bygnings tekniske detaljer ved de enkelte bygninger, men han er af og til i lag med en vanskelig opgave, fordi fotografierne ikke dækker tekstens behov for illustrationer. Af og til ville en instruktiv tegning have hjulpet meget på forståelsen, men muligvis have ødelagt bogens smukke layout. Det er ikke nemt i teksten alene at forklare principperne i et kompliceret mølleri, men forfatteren gør et ihærdigt forsøg, inden han slutter med at opfordre folk til selv at undersøge sagen på stedet.

Bogen om Frilandsmuseet er et hårdt tiltrængt supplement til museets almindelige vejleder. Denne er berømt på grund af de mange instruktive småtegninger af redskaber og konstruktionsprincippet med en fortrinlig ordforklaring bag i bogen, men vejlederen svigter totalt, når

bygningerne skal sættes ind i en erhvervs- og samfundsmæssig sammenhæng.

Hvis bogen om Frilandsmuseet skal benyttes som en supplerende opslagsbog og større vejleder til de enkelte huse, vil den almindelige læser, der ikke kender museet meget indgående, komme ud for en vanskelig opgave, når der søges i bogen efter omtale af et bestemt hus.

I vejlederen står f. eks. Hus fra Kirke-Søby, men i bogen skal samme hus findes under Træskomagerhuset. Fiskerhuset fra Agger til gengæld under Aggerhuset. Der er et system, men det kræver indgående viden om museet at finde ud af, at alle huse med synlige spor af håndværkervirksomhed i form af et rigtigt værksted er opført under håndværksbetegnelse, ellers under hjemstød. Til gengæld kan selv den gode vilje ikke forstå, hvorfor det hedder »Vandmølle fra Bornholm«, men »Den fynske Vandmølle«.

Problemerne kunne være løst med et stikordsregister, der tog alle muligheder med, og ikke blot en indholdsfortegnelse.

Sproget kunne med stort held være strammet væsentligt mange steder uden tab af relevante oplysninger. Der er gjort forsøg på at skrive let læseligt og alment forståeligt i en mundret form med korte sætninger, men talesprog kan ofte virke irriterende, når det læses.

Bogens første 60 sider omhandler Frilandsmuseets historie, der næppe er behandlet så indgående tidligere i skriftlig form. Men det er kedeligt, at Peter Michelsen har ladet Kai Uldall slutte rækken af navngivne personer i 1960, selv om museets videre udvikling er beskrevet indtil i dag og et lille stykke videre mod fremtidsplaner. Det er 14 år, som museets leder og bogens forfatter godt kan være bekendt at lægge navn til.

Desværre er der i bogen en tendens til at fortie problemerne ved genopførelse af gamle bygninger. Der skrives i det historiske afsnit om tidligere tiders hårdhændede rekonstruktioner, men advarslen er sjældent ført over i omtalen af de enkelte bygninger og slet ikke op til i dag. Jeg tror, at nutidens museumsfolk bedst piller den romantiske glorie af frilands-

museerne ved tit og ofte at gøre opmærksom på, at de bygninger, publikum møder i museet, trods alt kun er nutidens rekonstruktion af fortiden, uanset, hvor omhyggeligt arkitekter har opmålt hver eneste mursten, og hvor mange oplysninger der er indsamlet om møblernes placering.

Marianne Zenius.

Axel Steensberg: Den danske landsby gennem 6000 år.

Forum Fagbibliotek. Kbhvn. 1973. 192 s. 44 ill.

1940 udsendte Historikergruppen som første bind i serien: Vi og vor Fortid en lille bog: Den danske landsby. Fra storfamilie til andelssamfund. Bogen var et fællesforetagende under redaktion af Steensberg, der selv skrev om landsbyen i oldtiden. Roar Skovmand tog sig af middelalderen, Troels Fink af tiden 1500-1750, Sigurd Jensen af de store landboreformers århundrede og Holger Rasmussen af perioden op til vore dage. Bogen var illustreret med en halv snes enkle stregtegninger ved Steensberg og Rasmussen.

1942 udsendtes den i et nyt, ændret oplag, og i mellemtiden var der blevet udarbejdet en studievejledning til den af P. Halkjær Kristensen (1941).

Bogen har længe været udsolgt, og der har gentagne gange været talt om en ny udgave. Nu har Steensberg foretaget en sådan, langt bedre og rigere illustreret end den gamle og med ham selv som eneforfatter. Som det hedder i forordet, er der sket mange nyvindinger inden for studiet af landbohistorien siden 1940. Det har bevirket, at en revision af den gamle udgave ikke forekom Steensberg tilstrækkelig. Bogen skal da opfattes som en ny bog, og inddelingen er da også anderledes benævnt: Den danske landsby i oldtiden. Landsbyen i yngre jernalder og middelalder. Landsbyfællesskab i hoveritiden. Det store opbrud (d. e. reformperioden). Landsbyens nye ansigt. Landsbyens dage er talte. – Baggrundsmaterialet er ligeledes i stort omfang nyt, og forfatteren har selv bidraget væsentligt til fornyelsen. Holger Rasmussen.

Indsendt litteratur

- BLEHR, OTTO: FOLKETRO- OG SAGNFORSKNING. Oslo 1974.
- BOYSEN, BENNY: SØREN HAMPENS SAGA. Et tidsskildre fra Hammerum Herred. Herning 1973.
- BREDSORFF, PETER: KORTLÆGNING OG HISTORISKE STUDIER. Et værktøj? Skrifter udg. af Lokalhistorisk afdeling, nr. 3. Kbh. 1973.
- CHRISTENSEN, JOHS. DONS: JUBILÆUMSBØGER BØR OGSÅ RUMME RESULTATER AF NY HISTORIEFORSKNING. Særtryk af Andelsbladet nr. 37 og 38 1973. Kbh. 1973.
- DANSKE FOLKEMÅL. 20. årg. Udg. af Institut for dansk dialektforskning. Kbh. 1974. Heri L. Gotfredsen, Da man »havede« træsko. Minder fra Langeland. V. J. Brønde-gaard, »Som et museøre«.
- FAMILIE, HUSHOLD OG PRODUKTION. Udg. af Institut for europæisk folkelivsforskning. Kbh. 1974.
- FOLKEMUSIKHUS 1. Red. Anelise og Thorkild Knudsen. Holstebro 1974.
- GELFER-JØRGENSEN, MIRJAM: DANSK KUNSTHÅNDVÆRK 1730-1850. Kbh. 1973.
- GUSTAVSON, ANDERS: »STÅTA BRUD«. En kyrklig sed i social belysning. Meddelanden från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund. Lund 1974.
- HISTORIEN I AVISEN. 1657-1728. 1729-1794. 1795-1819. Wormianum 1974.
- HODNE, BJARNE: PERSONALHISTORISKE SAGN. En studie i kildeverdi. Oslo 1973.
- HUNGARIAN FOLK CUSTOMS. By Tekla Dömötör. Budapest 1972.
- KOMMUNESAMMENLÆGNING. En undersøgelse af sammenlægningen omkring Skælskør 1. 4. 1966, dens forudsætninger og konsekvenser. Red. G. Nellemann og Jon Sundbo. Kbh. 1972. + bilag.
- LUNDAHL, FLEMMING: BEDSTEFARS OG BEDSTEMORS BARNDOM. Kbh. 1972.
- MØLLER, KRISTEN: SVINEEGEL. En østdansk stald. Ordet ajle med sideformer. Udv. f. Folkemåls Publikationer, serie B nr. 8. Kbh. 1974.
- NORDISKE BALLADER I OPPSKRIFTER FRÅ 1800-tallet. Red. af Ådel Gjølstein Blom og Olav Bø. Oslo 1973.
- NORSKE EVENTYR. Utvalde av Reimund Kvideland. Oslo 1972.
- PETERSEN, PALLE: GRØNLÆNDERE OG NORDBOERNE. Bygget over gamle grønlandske sagn om nordboernes undergang. København 1974.
- PETERSEN, PALLE: 50 ÅR I JERNET. Rapport fra en arbejdsplads. Odense 1973.
- RANDERSBOGEN. Udg. af Selskabet Randersbogen. Randers 1973.
- RIM OG REMSER FOR SMÅ OG STORE. Samlet af Erik Kaas Nielsen. København 1974.
- ROSLING, JENS: TING OG UNDERE I GRØNLAND. Herning 1973.
- TRADISJON. Tidsskrift for folkeminnevitenskap, nr. 3. Red. Reimund Kvideland. Oslo 1973.
- UNIFOL. Årsberetning 1973. Udg. af Institut for Folkemindvidenskab. Kbh. 1974.
- VISER FRA DIN OLDEFARS TID. Med noder og becifringer. Skillingsviser, avisviser og ugebladviser udvalgt og kommenteret af Iørn Piø. Melodierne er tilrettelagt og becifret af Ebba Prins. Kbh. 1974.

